

[С-Т]

ВЕЛИКА СУЧАСНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

ВЕЛИКА СУЧАСНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

[С-Т]

www.bookclub.ua

ISBN 978-966-14-5753-8

9 789661 457538

ВЕЛИКА
СУЧАСНА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
В ДЕСЯТИ ТОМАХ

Том 9

[С—Т]

ХАРКІВ КЛУБ
СІМЕЙНОГО
2013 ДОЗВІЛЯ

УДК 030
ББК 92
В27

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Укладач: *Андрій Сергійович Івченко*, географ, геолог, палеонтолог,
популяризатор науки, автор довідників, путівників, книг і статей
про природне різноманіття України, її історичні, архітектурні, монументальні
та інші визначні пам'ятки; старший науковий співробітник
Інституту географії НАН України, кандидат географічних наук; член редколегій журналів:
«Світогляд» НАН України, «Географія та основи економіки в школі» АПН України,
автор і власник сайту www.photoukraine.com

Рецензент: *Ігор Вікторович Мінаков*, кандидат філософських наук,
доцент філософського факультету Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

В оформленні обкладинки використано фрагмент картини
І. І. Труша «Портрет І. Я. Франка»
Дизайнер обкладинки *Сергій Місяк*

Довідкове видання

ВЕЛИКА СУЧАСНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ. ТОМ 9. С–Т

Укладач *ІВЧЕНКО Андрій Сергійович*

Головний редактор *С. С. Скляр*
Завідувач редакції *К. В. Новак*
Відповідальний за випуск *І. Г. Веремій*
Художній редактор *С. В. Місяк*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*

Підписано до друку 13.08.2013. Формат 84x108/32. Друк офсетний.
Гарнітура «Franklin». Ум. друк. арк. 18,48. Наклад 18 000 пр. Зам. №

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cor@bookclub.ua

Віддруковано з оригінал-макету замовника
у ДП «Видавництво та типографія "Таврида"»
95040, Україна, АРК, м. Сімферополь, вул. Ген. Васильєва, 44

-
- © Івченко А. С., текст, 2011
 - © ДНВП «Картографія», 2013
 - © DepositPhotos.com / Vladimir Khirman, mexrix,
Andres Rodriguez, José Manuel Gelpi Díaz, обкла-
динка, 2013
 - © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», ви-
дання українською мовою, 2013
 - © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», ху-
дожне оформлення, 2013

ISBN 978-966-14-3972-5
ISBN 978-966-14-5753-8 (т. 9)

«Велика сучасна енциклопедія» в 10 томах

«Велика сучасна енциклопедія», створена на основі накопичених людством найрізноманітніших знань, побудована за алфавітним принципом. Енциклопедія складається з 10 томів, містить понад 30 000 окремих статей (загальним об'ємом понад 320 друкованих аркушів), присвячених термінам, поняттям, назвам і персоналіям. Надана в ній інформація включає широкий спектр базових знань, задовольняє програмні вимоги середніх загальноосвітніх шкіл і початкових курсів вищих навчальних закладів і включає безліч цивілізаційних цікавинок, про які зазвичай не йдеться в університетських аудиторіях.

Енциклопедія містить термінологічно-понятійні та інформаційні статті з багатьох дисциплін природничих і суспільно-гуманітарних наук, видів людської діяльності та наук про Землю: *антропології* (етноси і народи), *археології* (археологічні культури й світові пам'ятки), *архітектури й будівництва* (архітектурні стилі, визначні й найбільші споруди, створені людиною), *астрономії* (планети і зірки, сузір'я й метеорити, освоєння космосу), *біології* (ботаніка, зоологія та екологія), *військової справи* (військова, морська та авіаційна термінологія, історія війн, зразки озброєнь), *географії* (країни і міста світу, природні особливості суходолу, океанів і морів Землі), *геології* (гірські породи й мінерали, корисні копалини й гірнича справа, історія Землі), *економіки* (найбільші промислові корпорації і банки світу, державні валюти), *етнографії* (найвідоміші етнографічні музеї світу), *інформаційних технологій* (історія комп'ютерної техніки та її здобутки), *історії* (історичні періоди, дисципліни та діячі), *культури і мистецтва* (живопис, скульптура, музика, література, театр, кіно), *математики* (розділи і проблеми математики, системи вимірювання), *медицини* (розділи медицини і фармакологічні знання, анатомія і хвороби людини), *педагогіки* (термінологія, найвідоміші університети світу), *психології* (фундаментальні і прикладні розділи, термінологічний апарат), *релігії* (напрямки і символи основних релігій, найвидатніші сакральні місця), *спорту* (олімпійські види і спортивні снаряди, найшанованіші турніри і спортивні клуби), *техніки* (найвідоміші технічні винаходи і споруди, класифікація технічних засобів та окремі зразки), *фізики* (розділи та основні закони, системи одиниць виміру і фізичні константи), *філології* (філологічні дисципліни, мови світу), *філософії* (напрямки і розділи філософії, найвидатніші мислителі), *хімії* (розділи і закони, хімічні елементи і побутова хімія), *юриспруденції* (галузі юриспруденції і найвідоміші юристи) тощо.

Відбір об'єктів, що піддаються чисельному обрахуванню (наприклад, найбільші міста світу чи найдовші річки України), здійснювався за чітко обумовленими критеріями.

У змісті «Великої сучасної енциклопедії» різноманітні відомості про Україну становлять бл. 7500 статей, третина з яких (понад 2500 статей) присвячена видатним особам, які в різні часи прислужилися українській землі. На відміну від інформації загальнопланетарного масштабу, для України наведені відомості щодо всіх міських поселень і сільських районів (чисельність населення всюди подається станом на 1 січня 2011), детальна інформація про природу краю (надра, рельєф, поверхневі й підземні води, об'єкти природно-заповідного фонду країни загальнодержавного значення), культуру (музеї, театри, картинні галереї), релігію (конфесії і храми), науку (наукові інститути і вищі навчальні заклади), спорт (спортивні клуби), державні нагороди тощо.

Широкий, майже всеосяжний тематичний спектр та сумлінна праця із створення енциклопедії, сподіваємося, дозволить читачеві отримати найширші знання про світ та Україну.

Автор-укладач Андрій Івченко

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

алб. — албанська мова
англ. — англійська мова
араб. — арабська мова
арам. — арамейська мова
арх. — архітектор
білор. — білоруська мова
бл. — близько
вал. — валлійська мова
вірм. — вірменська мова
гельськ. — гельська мова
готськ. — готська мова
грец. — грецька мова
давньорус. — давньоруська мова
дан. — данська мова
до н. е. — до нашої ери
ест. — естонська мова
євр. — єврейська мова
івр. — мова іврит
ім. — імені
ін. — інший
інд. — індійська мова
індон. — індонезійська мова
ірл. — ірландська мова
ісл. — ісландська мова
ісп. — іспанська мова
іт. — італійська мова
каз. — казахська мова
кат. — каталонська мова
кит. — китайська мова
крим.-тат. — кримськотатарська мова
кхмер. — кхмерська мова
лат. — латинська мова
латис. — латиська мова
лит. — литовська мова
малай. — малайська мова
млн — мільйон
млрд — мільярд

молд. — молдавська мова
монгол. — монгольська мова
над р. м. — над рівнем моря
нар. — народився
нідерл. — нідерландська мова
нім. — німецька мова
норв. — норвезька мова
о. — острів
перс. — перська мова
пол. — польська мова
порт. — португальська мова
поч. — початок
р. — рік, річка
рос. — російська мова
рум. — румунська мова
с. — село
санскр. — санскрит
семіт. — семітська мова
серб. — сербська мова
слов. — словацька мова
ст. — століття
т. зв. — так званий
тайськ. — тайська мова
таміл. — тамільська мова
тиб. — тибетська мова
тис. — тисяча
тюрк. — тюркська мова
тур. — турецька мова
угор. — угорська мова
узб. — узбецька мова
фін. — фінська мова
фр. — французька мова
хорв. — хорватська мова
чеськ. — чеська мова
швед. — шведська мова
шотл. — шотландська мова
яп. — японська мова

САНТА-МАРІЯ-ДЕЛЬ-ФІОРЕ СОБОР (*італ.* La Cattedrale di Santa Maria del Fiore) — кафедральний собор у Флоренції, найвідоміша архітектурна споруда (1296—1436) флорентійського кватроченто. Спроекований таким чином (довжина собору — 153 м, ширина в трансепті — 90 м), аби вмістити все населення міста (на момент будівництва — 90 тис. осіб), виступаючи чимось на зразок величезного критого майдану. Червоний купол собору, створений за проектом Філіппо Брунеллескі, став символом Флоренції.

САНТАНА (SANTANA) КАРЛОС АУГУСТО АЛВЕС (нар. 1947) — мексиканський гітарист, співак та автор пісень, лауреат численних премій «Греммі». Заснував власну групу «Santana Blues Band» (1966), перший великий успіх здобув на фестивалі у Вудстоці (1969) з власним хітом «Soul Sacrifice». Автор десятків сольних, групових, збірних музичних альбомів та синглів, гастролює світом.

САНТАНДЕР ГРУП (GRUPO SANTANDER) — найбільша фінансово-кредитна група в Іспанії та Єврозоні, фінансові інститути якої представлені практично у всіх країнах Центральної Європи і в Латинській Америці. Ключовою структурою групи є «Banco Santander» (найбільший банк Іспанії), заснований 1857. Штаб-квартира розташована у місті Сантандер, столиці Кантабрії (Іспанія), бл. 185 тис. працівників.

САНТА-ФЕ-ДЕ-БОГОТА (*ісп.* Santa Fe de Bogota) — столиця (площа — 1776 км², населення — 10,8 млн осіб) Колумбії і департаменту Кундінамарка, розташована на висоті 2640 м, на схилах Анд (Кордильєри-Орієнталь). Заснована (1538) іспанськими колонізаторами на католицьке свято Преображення (Санта-Фе) на місці індіанської фортеці Баката (звідси назва). Столиця іспанського генерал-капітанства (з 1598), віце-королівства Нова Гранада (з 1739). Клімат помірний.

САНТАЯНА (SANTAYANA) ДЖОРДЖ (1863—1952) — американський філософ і письменник іспанського походження. Його філософія мала гуманістичну спрямованість, основне завдання філософії вбачав не в поясненні світу, а у виробленні «моральної позиції» щодо нього. Основні твори: «Життя розуму» (1905—1906), «Скептицизм і тваринна віра» (1923), «Останній пуританин» (1935), есе, вірші та романи. **САНТИ-** (**с**) (*лат.* centum — сто) — один з префіксів, що використовуються в Міжнародній системі одиниць (СІ) для утворення найменувань і позначень десяткових часткових одиниць, тобто одиниць, що дорівнюють одній сотій частині вихідної одиниці. Як префікс СІ затверджений на XI Генеральній конференції з мір та ваг (1960).

САНТИМЕТР (см, см) — одиниця довжини в різних метричних системах мір: в системі СІ сантиметр є сотою частиною метра — основної одиниці; в системі СГС сантиметр є основною одиницею довжини та (у різних варіантах СГС) одиницею вимірювання деяких електричних і магнітних величин. 1 см = 10 мм = 1/100 м = = 0,3937 дюйма; 1 см³ = 1 мл.

САНТО-ДОМІНГО (SANTO DOMINGO) ХУЛІО МАРІО (нар. 1923) — колумбійський мільярдер, бізнесмен. Народився у Панамі. Освіту здобув у Вірджинському університеті. Власник багатьох різноманітних підприємств та організацій, основний бізнес у галузі виробництва напоїв: володар броварних компаній «Grupo Empresarial Bavaria» і «Valores Bavaria».

САНТО-ДОМІНГО (*ісп.* Santo Domingo de Guzman) — столиця (площа — 104,5 км², населення — 2,6 млн осіб) Домініканської Республіки, розташована на рівнинному узбережжі Карибського моря у південно-східній частині острова Гаїті. Заснована 1496, попередні назви — Нова Ізабелла (до 1502), Санто-До-

мінго (до 1936, з 1961), Сьюдад-Трухільо (1936–1961). Клімат тропічний, вологий. **САНТОЛ** (лат. *Sandoricum koetjape*) — плодове дерево родини Мелієві (Meliaceae), що зростає в Південно-Східній Азії. Вічнозелене швидко-ростає дерево заввишки 15–45 м з продовгуватим або еліптичним листям завдовжки 15–30 см. Квітки рожеві або жовто-зелені (до 1 см завдовжки). Плід сферичний (діаметр — 4–7,5 см), їстівний, придатний для виготовлення джемів, желе, мармеладу та алкогольних напоїв.

САН-ТОМЕ (порт. São Tome) — столиця (площа — 17,6 км², населення — 59,8 тис. осіб) і найбільше місто держави Сан-Томе і Принсіпі, центр округу Агуа-Гранде. Засноване португальцями (1485), назване на честь апостола Фоми, статус міста з 1525. Розташоване на екваторі, клімат тропічний вологий з тривалим сезоном дощів і коротким сухим сезоном.

САН-ТОМЕ І ПРИНСІПІ (ДЕМОКРАТИЧНА РЕСПУБЛІКА **САН-ТОМЕ І ПРИНСІПІ**) — острівна держава в Центральній Африці на однойменному архіпелазі з 8 вулканічних островів у Гвінейській затоці. Площа — 1101 км², населення — 163,5 тис. осіб, столиця і найбільше місто — Сан-Томе. Незалежність від Португалії (1975), президентська республіка, офіційна мова — португальська, грошова одиниця — добра. Клімат тропічний морський.

САНТОРІО (**SANTORIO**) (1561–1636) — італійський лікар, анатом і фізіолог. Працював лікарем у Польщі, Угорщині, Хорватії, професорував у Падуанському університеті. Проводив досліди на собі, намагаючись кількісно виразити фізіологічні процеси в організмі. Винайшов прилад для вимірювання сили пульсації артерій, ваги, створив (1626) разом з Г. Галілеєм — перший ртутний термометр. Основний твір — «Статична медицина» (1614).

САНТОС (**SANTOS FUTEBOL CLUBE**) — бразильський футбольний клуб з Сантоса, штат Сан-Паулу, заснований 1912. Чемпіон Бразилії (1961–1965, 1968, 2002, 2004), володар Кубка Лібертадорес (1962, 1963, 2011), Міжконтинентального кубка (1962, 1963) та багатьох ін. трофеїв. Пеле провів у «Сантосі» 1116 ігор,

забив 1091 голів (1956–1974). Домашня арена — «Віла Белміро» (20 120 глядачів), форма біла, гостьова — чорно-біла.

САНТОС (порт. Santos) — місто-порт (площа — 280,3 км², населення — 453,8 тис. осіб) і муніципалітет штату Сан-Паулу (Бразилія), головні морські ворота міста Сан-Паулу, найбільший контейнерний порт у Південній Америці. Місто засноване (1546) португальцями, клімат тропічний.

САНТОС-ДЮМОН (**SANTOS-DUMONT**) **АЛЬБЕРТО** (1873–1932) — піонер авіації, авіаконструктор. Розробив, побудував і випробував першу практично придатну керовану повітряну кулю, на якій здійснив політ (19 жовтня 1901) навколо Ейфелевої вежі, що зробило його одним з найвідоміших людей світу початку ХХ ст. Здійснив перший у Європі публічний політ (23 жовтня 1906) на аероплані в Парижі.

САНТРАСТ ПЛАЗА (**SUNTRUST PLAZA**) — 60-поверховий хмарочос, побудований (1992) у центрі Атланти (США) за проектом Джона Портмана. Після завершення будівництва хмарочос був 28-ю серед найвищих будівель у світі і 21-ю — в США. Висота антени — 274,9 м, даху — 265,5 м, площа внутрішніх приміщень — 111,4 тис. м². Використовується як штаб-квартира Всесвітнього торговельного центру Атланти.

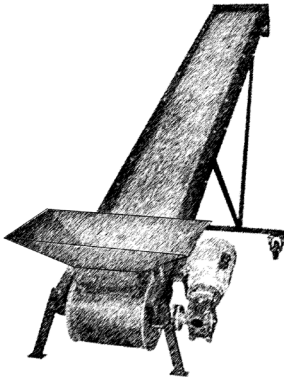
САНТЬЯГО (ісп. Santiago de Chile) — столиця (площа — 641,4 км², населення — 6,0 млн осіб) і найбільше місто Чилі, розташоване біля півніжної Анд (на висоті бл. 540 м), у замкнутій улоговині на берегах річки Мапочо. Засноване (1541) іспанським конкістадором і першим губернатором Чилі Педро де Вальдивія, назване на честь апостола св. Якова, який вважався покровителем Іспанії. Клімат м'який, середземноморського типу.

САНТЬЯГО БЕРНАБЕУ (ісп. Estadio Santiago Bernabeu) — футбольний стадіон у Мадриді (Іспанія), домашня арена футбольного клубу «Реал Мадрид», названа на честь його президента. Побудований (1944–1947), реконструйований (1982, 2001), розміри поля — 107 × 72 м, місткість — 85 454 глядачі. Приймав фінали чемпіонатів Європи (1964), світу (1982), Ліги чемпіонів (1957, 1969, 1980 і 2010).

міщення людей і вантажів різного призначення і складності з одного місця на ін.

ТРАНСПОРТЕР (лат. *transportare* – переносити, переміщати, перевозити) – пристрій для безперервного пересування вантажів, деталей та ін., те ж, що і конвеєр або конвеєрна стрічка; транспортний засіб на колісному або гусеничному ході для транспортування матеріальних засобів, військових, поранених та ін. завданий; вагон для перевезення великогабаритних вантажів; поворотний візок, за допомогою якого переміщують автомобіль у гаражі (тех.).

Транспортер

ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ І ТЕХНОЛОГІЙ ІНСТИТУТ НАН УКРАЇНИ – створений (1995) в Дніпропетровську для розширення дослідження проблем високошвидкісного наземного транспорту на магнітній подушці і бортових джерел струму для транспортних засобів. У структурі інституту 5 наукових відділів та випробувальна лабораторія, що є базовою в діяльності функціонуючого в установі Органу з сертифікації акумуляторної продукції (затвердженого Держстандартом України).

ТРАНССІБІРСЬКА МАГІСТРАЛЬ (ТРАНССІБ) – залізниця через Євразію, що з'єднує Москву (південний хід) і Санкт-Петербург (північний хід) з найбільшими східносибірськими і далекосхідними промисловими містами країни. До-

вжина – 9298,2 км (найдовша залізниця у світі), найвища точка шляху – Яблоновий перевал (1019 м), повністю електрифікована в 2002. Історично Транссібом є лише східна частина магістралі, від Міасу до Владивостока (завдовжки бл. 7 тис. км), побудована в 1891–1916.

ТРАНСФОКАТОР (лат. *trans* – крізь, через і *focus* – вогнище) – оптичний пристрій (зум-об'єктив або зом) з кількох лінз, відстань між якими можна міняти (наприклад, за допомогою афокальних насадок), що застосовується для зміни фокусної відстані об'єктиву і зміни розмірів одержуваного зображення. Встановлюється на кінознімальних і фотографічних апаратах.

ТРАНСФОРМАТОР (лат. *transformo* – перетворювати) – статичний електромагнітний пристрій, що має дві або більше індуктивно-пов'язаних обмоток на якомусь магнітопроводі і призначений для перетворення за допомогою електромагнітної індукції однієї або кількох систем (напруг) змінного струму на одну або кілька ін. систем (напруг), без зміни частоти. Широко застосовуються в лініях електропередач, в розподільних та побутових пристроях.

ТРАНСФОРМАЦІЯ (лат. *transformatio* – перетворення) – зміна, перетворення: (генетика) процес поглинання клітиною організму вільної молекули ДНК з середовища і вбудовування її в геном, що призводить до появи у неї нових успадкованих ознак, характерних для організму-донора ДНК; (лінгвістика) правило, за яким з т. зв. ядерних речень мови виходять похідні; (фізика) перетворення електричного струму низької напруги на струм високої напруги (або навпаки) за допомогою трансформатора та ін.

ТРАНСЦЕНДЕНТНІСТЬ (лат. *transcendens* – що перевершує, виходить за межі) – філософський термін, що характеризує те, що принципово недоступне дослідному пізнанню або не ґрунтується на досвіді. У широкому значенні трансцендентне розуміється як потойбічне на відміну від іманентного, що перебуває по цей бік.

Видавництво Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
www.trade.bookclub.ua

ГУРТОВИЙ ПРОДАЖ КНИГ ВИДАВНИЦТВА

ХАРКІВ

ДП з іноземними інвестиціями
«Книжковий Клуб «Клуб Сімейного

Дозвілля»»

61140, г. Харків-140,
просп. Гагаріна, 20-А
тел/факс +38 (057) 703-44-57
e-mail: trade@bookclub.ua
www.trade.bookclub.ua

Одеський підрозділ

65063, м. Одеса, вул. Арміїська, 8-В
тел. +38 (048) 776-07-67
e-mail: odessa@bookclub.ua

ЗАПОРІЖЖЯ

ФОП Савчук Ю. Д.

69057, м. Запоріжжя, вул. Новобудов, 3
Тел.: +38 (050) 347-05-68
e-mail: vega_center@i.ua

ДОНЕЦЬК

ТОВ «ВКО «Універсальний бізнес»»

83096, м. Донецьк, вул. Куйбишева, 131-Г
Тел.: +38 (062) 345-63-08
+38 (062) 348-37-92
+38 (062) 348-37-86
e-mail: ksd@kreda.net.ua

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

служба роботи з клієнтами:

тел. +38 (057) 783-88-88

e-mail: support@bookclub.ua

Інтернет-магазин: www.bookclub.ua

«Книжковий клуб», а/с 84, Харків, 61001

Велика сучасна енциклопедія. У 10 т. Т. 9. С–Т / уклад. А. С. Івчен-
Б27 ко. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. —
352 с. : іл. + мапи.

ISBN 978-966-14-3972-5

ISBN 978-966-14-5753-8 (т. 9)

Це універсальне довідкове видання віддзеркалює всі сфери сучасного знання. В енциклопедії висвітлені найактуальніші питання природничих, точних і суспільно-гуманітарних наук, як-от: астрономія, фізика, хімія, математика, географія, біологія, економіка, філософія, філологія, всесвітня історія, історія релігії та мистецтва... Кожна з цих галузей представлена в основних термінах і персоналіях. Близько 7000 статей присвячено українській історії, культурі, спорту й реаліям сьогодення. На додачу до текстового матеріалу наводяться численні ілюстрації та мапи.

УДК 030

БКК 92